

Krzysztof Mętlewicz

Papieski Uniwersytet Gregoriański w Rzymie, Włochy

krzysiek.metlewicz@wp.pl

ORCID: 0000-0002-8148-0119

Od *Dei verbum* do *Verbum Domini*: kształtowanie rozumienia objawienia w myśli Josepha Ratzingera/Benedykta XVI

From *Dei Verbum* to *Verbum Domini*:
The Shaping of the Understanding of Revelation
in the Thought of Joseph Ratzinger/Benedict XVI

ABSTRACT: The article is intended to present the understanding and development of the concept of Divine Revelation in the writings of Joseph Ratzinger/Benedict XVI and the impact of his findings on contemporary theological discourse on this subject. Ratzinger's revelationist views are analyzed against two magisterial documents: the Dogmatic Constitution on Divine Revelation *Dei Verbum* and the Apostolic Exhortation *Verbum Domini*. It was pointed out that Ratzinger's theoretical and practical involvement as a professor, a cardinal, the prefect of the Congregation for the Doctrine of the Faith and the pope in the question of understanding Revelation in relation to Scripture, Tradition and Christology provided a genuine bridge between the teaching of the Second Vatican Council and its development and deepening in *Verbum Domini*. The article aims to demonstrate Ratzinger/Benedict XVI's contribution to the theological discourse spanning several decades, especially in the field of the irreplaceable role of Scripture in the Church, the presentation of Tradition as a living and dynamic transmission of Revelation, as well as in the aspect of God's self-revelation in Jesus Christ – the discovery of this self-revelation is considered the real meaning behind the existence of Scripture and Tradition. The novelty of the research is the detailed analysis of how Ratzinger's theology of Revelation progressed over the timeframe marked by the two magisterial documents.

KEYWORDS: Christology, Logos, Tradition, Scripture, Revelation, *Dei Verbum*, *Verbum Domini*, theology of revelation, Joseph Ratzinger/Benedict XVI

ABSTRAKT: W artykule przedstawiono rozumienie i rozwój pojęcia Bożego Objawienia w pismach Josepha Ratzingera/Benedykta XVI oraz wpływ jego myśli na współczesny dyskurs teologiczny w tej materii. Poglądy rewelacjonistyczne niemieckiego teologa

ukazano w odniesieniu do dwóch czasowo odległych dokumentów magisterialnych – konstytucji *Dei verbum* oraz adhortacji *Verbum Domini*. Wskazano, że teoretyczne i praktyczne zaangażowanie Ratzingera jako profesora, kardynała, prefekta Kongregacji Nauki Wiary i papieża w kwestie rozumienia Objawienia w relacji do Pisma, Tradycji i chrystologii stanowiło realny pomost między nauczaniem Soboru Watykańskiego II a jego rozwinięciem i pogłębieniem w *Verbum Domini*. Artykuł przedstawia wkład Ratzingera/Benedykta XVI w trwający kilka dekad dyskurs teologiczny, zwłaszcza w zakresie niezastępowalnej roli Pisma Świętego w Kościele, ukazania Tradycji jako żywego i dynamicznego przekazu Objawienia, a także w aspekcie samoobjawienia się Boga w Jezusie Chrystusie, którego odkrycie jest sensem istnienia Pisma i Tradycji. *Novum* badań jest szczegółowa analiza rozwoju Ratzingera teologii Objawienia w ramach czasowych wyznaczonych tytułowymi dokumentami Magisterium.

SŁOWA KLUCZOWE: chrystologia, Logos, Tradycja, Pismo Święte, Objawienie, *Dei verbum*, *Verbum Domini*, teologia Objawienia, Joseph Ratzinger/Benedykt XVI

Wstęp

Objawienie jest bez wątpienia jednym z podstawowych pojęć chrześcijańskich. Dyskusja wokół teologii Objawienia zyskała wiele zarówno dzięki obradom Soboru Watykańskiego II, jak i poszerzonej refleksji teologów w drugiej połowie XX wieku¹. Wśród tych, którzy wnieśli najwięcej wartościowych myśli w ten obszar, wyróżnił się jeden z najwybitniejszych teologów XX/XXI w. – Joseph Ratzinger/Benedykt XVI. W swojej bogatej twórczości teologicznej przyczynił się do głębszego rozumienia tajemnicy bosko-ludzkiego dialogu, natomiast w swoim nauczaniu w czasie pontyfikatu wielokrotnie wskazywał na potrzebę teologicznego rozwoju w kluczu poszanowania tego, co w Kościele zmienne i niezienne². Jako soborowy *peritus*, prefekt Kongregacji Nauki Wiary,

¹ Dokładniej dyskurs przed, w trakcie i po Soborze opisuje Waldemar Linke, “Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym *Dei Verbum*. Wprowadzenie i komentarz,” in *Żywe dziedzictwo Soboru: Komentarze do tekstów Vaticanum II*, ed. Robert J. Woźniak and Piotr Roszak (Kraków: Wydawnictwo Znak, 2023), 153–219.

² W szczegółowym poznaniu rozumienia przez Ratzingera podstawowych pojęć rewelacyjistycznych mogą pomóc następujące publikacje polskie: Sławomir Zatwardnicki, *Od teologii objawienia do teologii natchnienia. Studium inspirowane twórczością Geralda O’Collinsa i Josepha Ratzingera* (Lublin: Wydawnictwo Academicum, 2022); Rafał Pokrywiński, “Pojęcie Objawienia Bożego według Josepha Ratzingera,” in *Teologia fundamentalna w twórczości Josepha Ratzingera*, ed. Krzysztof Kaucha and Jacenty Mastej (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2017), 81–102; Bogdan Ferdek, “Objawienie w doktrynie kard. Josepha Ratzingera/Benedykta XVI,” in *Objawienie Boże w interpretacji współczesnych teologów*, ed. Bogusław Kochaniewicz, *Studia Theologiae Fundamentalis* 1 (Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza. Wydział Teologiczny, 2010), 169–81; oraz zagraniczne: Joshua R. Brotherton,

a wreszcie papież praktycznie, a nie tylko teoretycznie, wpłynął na właściwe rozumienie tego, czym w swej istocie jest Boże Objawienie³.

Wczytując się dokładniej w dzieła niemieckiego teologa, można wyprowadzić tezę, iż zasadnicze punkty w rozwijanej przez niego teologii rewelacjonistycznej stanowią dwa kluczowe dokumenty magisterialne: soborowa Konstytucja o Objawieniu *Dei verbum* oraz posynodalna adhortacja *Verbum Domini*. Pierwszy dokument wyznacza fundament i punkt wyjścia dla współczesnej refleksji nad Objawieniem, ukierunkowując teologię ku pogłębionemu rozumieniu tego tematu. Z kolei *Verbum Domini*, wydane już za pontyfikatu Benedykta XVI, stanowi zwieńczenie i syntezę współczesnych refleksji nad Objawieniem, będąc jednocześnie inspiracją do dalszego poszukiwania wyjaśnień, jak Objawienie – niezmiennie w swej istocie – wciąż żywo przemawia do Kościoła w obliczu zmieniających się realiów świata. Choć oczywiście sam teolog zagadnieniem Objawienia zajmował się jeszcze przed zwołaniem Vaticanum II⁴, to okres

“Development(s) in the Theology of Revelation: From Francisco Marin-Sola to Joseph Ratzinger,” *New Blackfriars* 97, no. 1072 (2016), 661–76, <https://doi.org/10.1111/nbfr.12222>; Francis Martin, “Revelation and Understanding Scripture: Reflections on the Teaching of Joseph Ratzinger, Pope Benedict XVI,” *Nova et Vetera* 13, no. 1 (2015), 253–72; Sławomir Zatwardnicki, “One Source of Revelation and Two Currents of the Revelation Transmission and Cognition: The Apological Dimension of Joseph Ratzinger’s Theology,” *Wrocław Theological Review* 28, no. 2 (2020), 63–93, <https://doi.org/10.34839/WPT.2020.28.2.63-93>; Mauro Gagliardi, “Rivelazione, Ermeneutica e Sviluppo Dottrinale in Joseph Ratzinger. Un Contributo Indiretto Alla Sinodalità,” *Alpha Omega* 25 (2022), 37–63; Marianne Schlosser and Franz-Xaver Heibl, *Gegenwart der Offenbarung: Zu den Bonaventura-Forschungen Joseph Ratzingers* (Regensburg: Pustet, 2011); Pablo Sicouly, “El Dios de la revelación y la metafísica en la reflexión de Joseph Ratzinger, hoy Benedicto XVI: Una primera aproximación,” *Studium. Filosofía y Teología* 9, no. 18 (2006), 253–77; Lieven Boewe, “La vraie réception du Vatican II n’a pas encore commencé. Joseph Ratzinger, Révélation et autorité du Vatican II,” *Ephemeride Theologicae Lovanienses* 85, no. 4 (2009), 305–39, <https://doi.org/10.2143/ETL.85.4.2044763>. W artykule, z oczywistych względów, zarysowane będą jedynie główne tezy teologiczne Ratzingera, aby pomóc uchwycić cel badawczy, tj. ukazanie co dokładnie wpłynęło na szerszą dyskusję wokół tematów wyodrębnionych zarówno przez Sobór Watykański II, jak i w całej drugiej połowie XX wieku.

³ Wkład ten jest opisany zwłaszcza w następujących publikacjach: Jared Wicks, “Six Texts by Prof. Joseph Ratzinger as Peritus Before and During Vatican Council II,” *Gregorianum* 89, no. 2 (2008), 233–311; Emery de Gaál, “The Theologian Joseph Ratzinger at Vatican II: His Theological Vision and Role,” *Lateranum* 78, no. 3 (2012), 515–48; Pablo Blanco Sarto, “Joseph Ratzinger, perito del Concilio Vaticano II (1962–1965),” *Anuario de Historia de la Iglesia* 15 (2018), 43–66, <https://doi.org/10.15581/007.15.10252>; Grzegorz Bachanek, “Ksiądz Profesor Joseph Ratzinger na Soborze Watykańskim II,” in *Studia Soborowe. Historia i recepcja Vaticanum II*, ed. Michał Białkowski (Toruń: GroupMedia, 2014), 93–122.

⁴ Wskazać tu należy chociażby osobiste zainteresowanie Ratzingera teologią św. Bonawentury, który zainspirował go do szerszego i konkretniejszego zajęcia się tematem Objawienia.

między tymi dokumentami stanowi w pewien sposób linię chronologiczną, na której można wskazać istotne przyczynki Ratzingera/Benedykta XVI do odkrywania coraz głębszego sensu teologii Objawienia.

Głównym celem niniejszych badań będzie rozwiązanie następującego problemu: w jaki sposób Joseph Ratzinger/Benedykt XVI rozumiał i rozwijał pojęcie Bożego Objawienia oraz jaki miało to wpływ na współczesny dyskurs teologiczny w tej materii? Artykuł zostanie podzielony na trzy części podejmujące następujące po sobie pytania badawcze, prowadzące do końcowych konkluzji. Najpierw udzielona zostanie odpowiedź na pytanie: jak Joseph Ratzinger/Benedykt XVI rozumie relację Pisma do Objawienia? Następnie podjęta zostanie kwestia: w jaki sposób należy rozumieć Tradycję w stosunku do tajemnicy rewelacjonistycznej? Ostatnią część stanowi refleksja nad pytaniem: jak rozumieć tezę Josepha Ratzingera/Benedykta XVI o samoobjawieniu się Boga w Jezusie Chrystusie? Umieszczone w podsumowaniach punktów wnioski będą stanowić możliwie pełną odpowiedź na podstawowy problem badawczy. Dla osiągnięcia zamierzonego celu wykorzystana zostanie metoda analizy krytyczno-porównawczej (zestawiająca nauczanie Ratzingera z tezami magisterialnymi oraz spojrzeniami innych teologów) i metoda historyczno-teologiczna pozwalająca widzieć rozwój myśli niemieckiego teologa.

Relacja Pisma Świętego do Objawienia

Przyjmując jedynie dość powierzchowne rozumienie chrześcijańskiego Objawienia, można wyprowadzić tezę, że wszystko, co Bóg objawił człowiekowi o sobie samym, jest zawarte w Piśmie Świętym. Choć oczywiście prawdą jest, iż wszystko, co zostało zawarte w księgach kanonicznych, wprost odnosi się do Objawienia, to jednak nie można stwierdzić, iż cała tajemnica Bożego samoobjawienia zamknęła się jedynie w materialnej zasadzie – Piśmie. Należy więc zapoznać się z podejściem, jakie w tej kwestii prezentował Joseph Ratzinger/Benedykt XVI.

Niemiecki teolog podzielił się refleksjami na temat Objawienia już w 1962 r., jeszcze zanim podjął współpracę jako soborowy *peritus* przy powstaniu

Z perspektywy lat pisał następująco: „Te zdobyte podczas lektury dorobku św. Bonawentury pojęcia stały się dla mnie bardzo ważne przy soborowej dyskusji o objawieniu, Piśmie św. i tradycji” (Joseph Ratzinger, *Moje życie: Wspomnienia z lat 1927–1977* [Częstochowa: Edycja Świętego Pawła, 1999], 87).

Konstytucji o Objawieniu Bożym⁵. W swoich uwagach do powstającego w tamtym czasie schematu sporo miejsca poświęcił samemu zagadnieniu źródeł Objawienia. Po pierwsze, dla Ratzingera „to nie Pismo i Tradycja są źródłami objawienia, lecz objawienie – mowa i samoodślanianie się Boga stanowi *unus fons*, z którego wypływają oba nurty Pisma i Tradycji”⁶. Tym samym teolog poddaje krytyce już sam tytuł schematu, który brzmiał *De fontibus revelationis* (O źródłach objawienia). Druga myśl Ratzingera dotyczy kolejności, w jakiej należy widzieć historyczne zaistnienie Objawienia – Pisma i Tradycji. Jak zauważył, „Objawienie nie jest rzeczywistością, znajdującą się na drugim miejscu, po Piśmie i Tradycji, lecz jest mową i działaniem samego Boga, który uprzedza wszelkie historyczne ujęcia tej mowy: jest źródłem, które posiłkuje Pismo i Tradycję”⁷. Stąd za Ratzingerem trzeba wyprowadzić tutaj jeszcze jedną tezę: „omawiania objawienia nie można rozpoczynać po prostu od Pisma i Tradycji [...]. Zanim coś powie się o jego świadectwach, w pierw trzeba coś powiedzieć o samym objawieniu jako takim”⁸. Postawione przez niemieckiego teologa tezy świadczą wprost, iż tajemnica Objawienia jest dla niego rzeczywistością niemogącą się zamknąć w historycznych ujęciach. Choć oczywiście Bóg wyraża się przez dwie formy przekazu – Pismo i Tradycję – to nieporozumieniem byłoby myślenie, iż poza nimi Bóg nie jest w stanie dotrzeć do człowieka, a całą prawdę o sobie ograniczył do tych dwóch form. W tym też znaczeniu Ratzinger porządkuje na początku dyskusji o Objawieniu pewne znaczące fakty: Bóg w absolutnie wolny sposób odśłania prawdę o sobie, czyniąc to na różne sposoby, aby przybliżyć się do swoich stworzeń. Objawienie staje się zasadniczą przyczyną zaistnienia nie tylko Pisma i Tradycji, ale również Urzędu Nauczycielskiego Kościoła. Dla

⁵ Praca ta polegała głównie na merytorycznym recenzowaniu tekstów schematu o Objawieniu; por. Bachanek, „Ksiądz Profesor Joseph Ratzinger na Soborze Watykańskim II,” 93–122. Z Karlem Rahnerem przygotowali własne wersje schematów, wspierając prace soborowe; zob. Joseph Ratzinger, „De voluntate Dei erga hominem,” in *Wiara w Piśmie i Tradycji. Teologiczna nauka o zasadach*, Joseph Ratzinger, ed. Krzysztof Góźdz and Marzena Górecka, trans. Jarosław Merecki, vol. 1, Opera Omnia 9.1 (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2018), 159–63; Joseph Ratzinger, „De revelatione Dei et hominis in Jesu Christo facta,” in *Wiara w Piśmie i Tradycji. Teologiczna nauka o zasadach*, Joseph Ratzinger, ed. Krzysztof Góźdz and Marzena Górecka, trans. Jarosław Merecki, vol. 1, Opera Omnia 9.1 (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2018), 164–88.

⁶ Joseph Ratzinger, „Uwagi do schematu *De fontibus revelationis*,” in *O nauczaniu II Soboru Watykańskiego. Formułowanie – przekaz – interpretacja*, Joseph Ratzinger, ed. Krzysztof Góźdz and Marzena Górecka, trans. Wiesław Szymona, vol. 1, Opera Omnia 7.1 (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2016), 140.

⁷ Ratzinger, „Uwagi do schematu *De fontibus revelationis*,” 141.

⁸ Ratzinger, 141.

tego Ratzinger zauważył, iż tych trzech rzeczywistości „nie można statycznie ustawiać obok siebie, lecz należy w nich widzieć jeden żywy organizm słowa Bożego, który dzięki Chrystusowi żyje w Kościele”⁹.

Kilka lat później, w 1965 r., Joseph Ratzinger podjął próbę zdefiniowania pojęcia Tradycji. Przy okazji omawiania tego zagadnienia teolog wyjaśnił, na czym dokładnie polega różnica między trzema zasadniczymi pojęciami: Pismem, Tradycją i Objawieniem. Podobnie jak w tekście sprzed trzech lat, Ratzinger zauważył:

Objawienie odnosi się [...] do całości mówienia i działania Boga w stosunku do człowieka, odnosi się do *rzeczywistości*, o której *mówi* Pismo. Pismo nie jest jednak po prostu tą rzeczywistością. Dlatego Objawienie przekracza Pismo w takiej samej mierze, w jakiej rzeczywistość przekracza mówienie o niej¹⁰.

Na czym Joseph Ratzinger opiera tę tezę? W pierwszej kolejności na założeniu, że Objawienie jest rzeczywistością, która pochodzi „od Boga i sięga Bożego działania”¹¹, choć również jest to „rzeczywistość, która w człowieku wydarza się w wierze, wychodzi też niejako ku innej stronie poprzez pośredniczący fakt Pisma”¹². Nie można zrozumieć, w jaki sposób Pismo stanowi „materialną zasadę Objawienia”¹³, jeśli wprawdzie nie rozumie się, iż jej zawartość powinna być odczytywana w duchu wiary, przez co zawarta w Piśmie tajemnica Objawienia staje się realna, obecna tu i teraz. Tylko przez wiarę ma się udział w Objawieniu, a samo Pismo o tyle staje się dla odbiorcy tradentem Bożej mocy, o ile rzeczywistość zapisaną w materialnej formie widzi głębiej i szerzej¹⁴.

W tekście „Pośredniczenie wiary i źródła wiary” z 1983 r. Ratzinger, podobnie jak przed dwoma dekadami, prezentuje swoje refleksje na temat relacji Pisma do Objawienia. Traktując o pośredniczeniu wiary, stawia następującą tezę: „Wszystko, co można wyrazić słowami, a zatem również Pismo, jest [...] świadectwem

⁹ Ratzinger, 147.

¹⁰ Joseph Ratzinger, „Próba zdefiniowania pojęcia Tradycji,” in *Wiara w Piśmie i Tradycji. Teologiczna nauka o zasadach*, Joseph Ratzinger, ed. Krzysztof Góźdz and Marzena Górecka, trans. Jarosław Merecki, vol. 1, Opera Omnia 9.1 (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2018), 356.

¹¹ Ratzinger, 357.

¹² Ratzinger, 357.

¹³ Ratzinger, 356.

¹⁴ Ratzinger wyraża tę prawdę następująco: „Objawienie pojawia się dopiero tam, gdzie oprócz wyrażających je materialnych twierdzeń, dzięki wierze realna stała się również ich wewnętrzna rzeczywistość. W tym sensie do Objawienia należy też w pewnym stopniu również przyjmujący je podmiot, bez którego Objawienie nie istnieje” (Ratzinger, 357).

Objawienia, ale nie samym Objawieniem. I tylko samo Objawienie jest źródłem we właściwym znaczeniu tego słowa, źródłem, którym posiłkuje się Pismo”¹⁵. Co ważne, słowa te opatrzył podpisem już nie tylko profesor teologii z Niemiec, ale ówczesny prefekt Kongregacji Nauki Wiary. To sprawia, iż tezę tę można odczytać jako wyraz troski o właściwe interpretację katolickiej doktryny¹⁶. Na poparcie tego przypuszczenia warto przywołać również same sformułowania redagowanego niewiele później przez kard. Ratzingera *Katechizmu Kościoła Katolickiego*. Poznając historię powstania tekstu oraz zgłębiając naturę redagowanych tekstów, nie sposób nie odnieść wrażenia, iż niemiecki teolog zaznaczył tu swój wpływ, zwłaszcza w stosunku do wyjaśniania doktrynalnych pojęć¹⁷. W numerach poświęconych tajemnicy Objawienia pojawia się stwierdzenie: „*Pismo święte* jest mową Bożą, utrwaloną pod natchnieniem Ducha Świętego

¹⁵ Joseph Ratzinger, „Pośredniczenie wiary i źródła wiary,” in *Wiara w Piśmie i Tradycji. Teologiczna nauka o zasadach*, Joseph Ratzinger, ed. Krzysztof Góźdz and Marzena Górecka, trans. Jarosław Merecki, vol. 2, Opera Omnia 9.2 (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2018), 832.

¹⁶ Zasadniczymi zadaniami Kongregacji Nauki Wiary w świetle obowiązującej wówczas konstytucji apostolskiej *Pastor bonus* Jana Pawła II (1988) były: promowanie i ochrona nauki dotyczącej wiary i moralności w całym świecie katolickim; wspieranie badań, aby pogłębiać rozumienie wiary i udzielać odpowiedzi w świetle wiary na nowe pytania; troska o to, aby wiara lub moralność nie doznały szkody przez błędy rozpowszechnione w jakikolwiek sposób (nr. 48–55). Choć oczywiście funkcjonowanie kongregacji nie jest uzależnione od działania jednej osoby (choćby samego prefekta), to nie sposób nie zauważyć istotnej roli, jaką Ratzinger włożył we właściwą i pożyteczną działalność watykańskiej dykasterii. Wyakcentowane wyżej zdanie zdaje się być tego czytelnym potwierdzeniem.

¹⁷ „Dwunastoosobowa Komisja ds. Katechizmu została powołana przez Jana Pawła II 10.07.1986. Na czele komisji stanął kard. Joseph Ratzinger” (Andrzej Kiciński, „Katechizm Kościoła katolickiego,” in *Słownik katechetyczny*, ed. Joseph Gevaert and Kazimierz Misiaszek [Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie, 2007], 478). Z perspektywy Ratzingera powstanie *Katechizmu* było konieczne i zasadne. Jako przewodniczący ówczesnej komisji genezę powstania tekstu magistralnego ujął następująco: „Przełom, który dokonał się na Soborze Watykańskim II, sprawił, że dotychczasowe pomoce wykorzystywane w katechezie stały się niewystarczające, gdyż nie odpowiadały stanowi rozumienia wiary, który znalazł wyraz w dokumentach Soboru. Zaczęto więc eksperymentować, biorąc wzór z liturgii. Chociaż mnożyły się cenne inicjatywy, brakowało pewnego spojrzenia całościowego. Ciężko było zrozumieć, co tak naprawdę jest obowiązujące po tak wielkim przełomie. Duszpasterze i wierni czekali więc na przewodnik, który byłby punktem odniesienia w katechezie i zawierał syntezę wiary katolickiej zgodnej z nauczaniem Soboru [...] W takiej sytuacji katechizm, który powstał przy współudziale wszystkich Kościołów partykularnych, biskupów, kapłanów i świeckich, został przyjęty z jednej strony z wielką wdzięcznością, z drugiej zaś – z niechęcią, a nawet wrogością, którą starano się ciągle na nowo uzasadniać” (Joseph Ratzinger, „Aktualność doktrynalna Katechizmu Kościoła Katolickiego,” *L’Osservatore Romano* 24, no. 3 [2003], 48).

na piśmie”¹⁸. W innym miejscu, być może nawet dzięki teologicznej inspiracji myślą Ratzingera, pojawia się niezwykle ważne spostrzeżenie:

Wiara chrześcijańska nie jest jednak religią Księgi. Chrześcijaństwo jest religią Słowa Bożego: Słowa niespisanego, lecz Słowa Wcielonego i żywego. Aby słowa Pisma świętego nie pozostawały martwą literą, trzeba, by Chrystus, wieczne Słowo Boga żywego, przez Ducha Świętego oświecił nasze umysły, abyśmy rozumieli Pisma (Łk 24,45)¹⁹.

Odwołując się do teologicznej myśli Ratzingera, nie można żadną miarą wyprowadzić tezy, iż całe Objawienie zawiera się jedynie w materialnej zasadzie, tj. Piśmie Świętym. Pełnia Objawienia urzeczywistnia się w Osobie Jezusa Chrystusa – Słowa Wcielonego, stąd za *Katechizmem* można przypomnieć: „Przez wszystkie słowa Pisma świętego Bóg wypowiada tylko jedno Słowo, swoje jedyne Słowo, w którym wypowiada się cały”²⁰. Tym jedynym Słowem i głównym objawiającym tajemnicę Boga jest wyłącznie Jezus Chrystus. W referacie z 2003 r., w którym Joseph Ratzinger wyjaśnia cel i konieczność powstania *Katechizmu*, dzieli się również spostrzeżeniami na temat wpływu dokumentu na pełniejsze rozumienie relacji Pisma do Objawienia. Z pełnym przekonaniem mówił o tym, jak znaczące było wyjaśnienie w numerze 108 tezy, iż „wiara chrześcijańska nie jest [...] religią Księgi”. To osobiste przekonanie przewodniczącego redakcji co do słuszności ciągłego i jasnego pogłębiania tej kwestii wyraził w następującym zdaniu:

W centrum wiary chrześcijańskiej jest nie księga, lecz osoba Jezusa Chrystusa, wieczne Słowo Boga, żywego i wyjaśniającego siebie samego poprzez słowa Pisma Świętego. Te zaś mogą być właściwie rozumiane tylko dzięki życiu ze Słowem, w żywej relacji z Nim. [...] Katechizm akcentuje ten związek, wskazując jednocześnie na rolę autorytetu Kościoła w interpretacji Pisma Świętego²¹.

Na szczególną uwagę zasługuje teza Ratzingera o inkarnacyjnym charakterze ksiąg natchnionych. Ogłoszony na Soborze Chalcedońskim dogmat o podwójnej naturze wcielonego Logosu Ratzinger zestawia z podwójnym charakterem natury Pisma Świętego. Opiera się on na przekonaniu, że Jezus Chrystus,

¹⁸ *Katechizm Kościoła Katolickiego* (Poznań: Pallottinum, 2001), nr 81 (dalej: KKK).

¹⁹ KKK 108.

²⁰ KKK 102.

²¹ Ratzinger, „Aktualność doktrynalna Katechizmu Kościoła Katolickiego,” 51.

wcielony Bóg, istniejąc w dwóch naturach doprowadził do pełni w sobie samym to, co w bosko-ludzki sposób zostało wyrażone w natchnionym kanonie. W tym kontekście zatem ludzki język jako wyraziciel Bożych prawd miałby przez analogię być rozumiany jako prawdziwe słowo Boga²². Zdaniem Sławomira Zatwardnickiego, który podjął się szerszej analizy tej kwestii, Ratzinger owocnie opracowywał analogię inkarnacji, co stawia go wśród innych wielkich nazwisk utrzymujących podobne stanowisko, jak Karl Rahner, Karl Barth czy Hans Urs von Balthasar²³.

Benedykt XVI w czasie swego pontyfikatu (2005–2013) wielokrotnie zabiegał o to, aby relacje między Pismem a Objawieniem były odczytywane w duchu wiary całego Kościoła. Temat ten stał się jednym z fundamentalnych punktów dyskusji w ramach zwołanego przez niego XII Zwyczajnego Zgromadzenia Ogólnego Biskupów w dniach 5–26 X 2008 roku. Na tej sesji zwyczajnej Synodu Biskupów podjęto ogólny temat: „Słowo Boże w życiu i misji Kościoła”. Owocem prac była posynodalna adhortacja apostolska *Verbum Domini*, w której Benedykt XVI, w łączności z biskupami całego świata, wyraził najbardziej aktualne spojrzenie Kościoła na temat Bożego Objawienia. W jednym z pierwszych numerów wyjaśnia, jak można rozumieć pojęcie „słowo Boże”. Z jednej strony jest nim Jezus Chrystus – wcielony Logos, będący centrum Bożego Objawienia; z drugiej strony samo stworzenie jest symfonią Boga, która nosi w sobie ślady działającego Boga; wreszcie słowem Bożym określa się Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu²⁴.

Niezwykle ważne jest przypomnienie przez Benedykta XVI związku, jaki zachodzi między wiarą a Objawieniem. Podejmowana przed laty refleksja, teraz rozwinięta w mocy autorytetu papieskiego, wybrzmiała następująco:

Aby przyjąć Objawienie, człowiek musi otworzyć umysł i serce na działanie Ducha Świętego, który pozwala mu pojąć słowo Boże obecne w świętych Pismach. Istotnie, dzięki głoszeniu słowa Bożego rodzi się wiara, z którą całym sercem przyjmujemy objawioną nam prawdę i powierzamy całych siebie Chrystusowi [...]. Całe dzieje zbawienia pokazują nam stopniowo ten ścisły związek między słowem Bożym i wiarą, który urzeczywistnia się w spotkaniu z Chrystusem. Dzięki Niemu bowiem wiara przybiera kształt spotkania z Osobą, której powierzamy własne życie²⁵.

²² Dokładniej takie podejście Ratzingera opisuje Pokrywiński, „Pojęcie Objawienia Bożego według Josepha Ratzingera,” 99.

²³ Szerzej na ten temat Zatwardnicki, *Od teologii objawienia do teologii natchnienia*, 460.

²⁴ Por. Benedykt XVI, Adhortacja apostolska *Verbum Domini* (2010), nr 7 (dalej: VD).

²⁵ VD 25.

Zatem Pismo Święte stanowi dla papieża istotny wyraz odwiecznego dialogu Boga z człowiekiem i jeden ze sposobów odkrywania istoty Objawienia. Niemniej jednak ważniejsze od tego, co niesie w sobie kanon świętych ksiąg, jest sama postawa przyjmującego Objawienie, który z wiarą wkracza w tę tajemnicę i w Pismo Święte, rozumiejąc je tak, jak pojmuje je cały Kościół prowadzony przez Ducha Świętego²⁶. Stąd w innym miejscu tego samego dokumentu Benedykt XVI zaapelował, aby wszelkie studium

słowa Bożego, przekazanego i spisanego, przebiegało zawsze w głębokim duchu kościelnym, w należyty sposób uwzględniając w formacji akademickiej wypowiedzi na ten temat Urzędu Nauczycielskiego, który nie jest ponad słowem Bożym, lecz jemu służy, nauczając jedynie tego, co zostało przekazane²⁷.

Troska o właściwe rozumienie tego, czym jest Pismo Święte, zwłaszcza w relacji do Objawienia, wyraziła się także we współpracy Benedykta XVI z Papieską Komisją Biblijną. W jednym z przemówień skierowanych do jej członków papież, kilka miesięcy po obradach synodu o Słowie Bożym, odwołuje się zarówno do propozycji synodalnych, jak i wypowiedzi magisterialnych sprzed pięciu dekad. Nawiązując do słusznych spostrzeżeń *Dei verbum* odnośnie do zasad interpretacji Pisma Świętego, przypomina trzy tezy: 1) choć Pismo składa się z wielu ksiąg, to można je nazwać całością tylko, gdy się je odczytuje razem (holistycznie); 2) należy je odczytywać w odniesieniu do żywej i niespisanej Tradycji Kościoła, z którą Pismo tworzy jedność; 3) trzeba pamiętać o tzw. analogii wiary, czyli przekonaniu, że poszczególne prawdy wiary są spójne zarówno z Objawieniem, jak i same pomiędzy sobą²⁸. W gruncie rzeczy, chcąc znaleźć wspólną logiczną wieź między tymi tezami, można za Benedyktem XVI zauważyć: „Jedynie Kościół stwarza warunki, które pozwalają rozumieć Pismo Święte jako prawdziwe Słowo Boże, odgrywające rolę przewodnika, normy i zasady w życiu Kościoła w duchowym rozwoju ludzi wierzących”²⁹. Najpełniejsze rozumienie tego, czym jest tajemnica Objawienia i jakie jest jej odniesienie do Pisma, można odkryć dzięki Kościołowi, który prowadzony przez Ducha Świętego, posiada Bożą asystencję ku odkrywaniu pełni natchnionej prawdy.

²⁶ VD 15.

²⁷ VD 47; por. Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym *Dei verbum* (1965), nr 10 (dalej: KO).

²⁸ Por. KO 12; Benedykt XVI, „Przemówienie *Tradycja i Pismo Święte przenikają się nawzajem*,” *L'Osservatore Romano* 30, no. 6 (2009), 34.

²⁹ Benedykt XVI, 36.

Tradycja Kościoła wobec tajemnicy Objawienia

To, co na ogół określa się pojęciem tradycji, bywa najczęściej kojarzone z pewnym celowym zabiegiem powracania do czasów minionych, kultywowania zamierzonych zasad i obyczajów czy też zachwytem nad tym, jak cudowna była przeszłość, zwłaszcza, gdy porówna się ją z tym, co niosą ze sobą czasy najnowsze³⁰. Czym innym jednak zdaje się być tradycja kościelna, będąca wyrazem wielowiekowej historii, a czym innym, celowo sygnalizowana w tekście dużą literą, Tradycja apostołska. W tej części artykułu należy więc bardziej szczegółowo wyjaśnić, jak temat ten rozumiał Joseph Ratzinger/Benedykt XVI i w jaki sposób, jego zdaniem, Tradycja koresponduje z tajemnicą Objawienia.

Punktem wyjścia będzie rozumienie Tradycji zawarte w *Katechizmie Kościoła Katolickiego*. Magisterium przypomina, iż:

Przez Tradycję Kościół w swej nauce, w swym życiu i kulcie uwiecznia i przekazuje wszystkim pokoleniom to wszystko, czym on jest, i to wszystko, w co wierzy. Wypowiedzi Ojców świętych świadczą o obecności tej życiodajnej Tradycji, której bogactwa przelewają się w działalność i życie wierzącego i modlącego się Kościoła³¹.

„To żywe przekazywanie, wypełniane w Duchu Świętym”³², realizowane jest przez Kościół od jego początku w sposób niespisany, tj. ustnie. Oznacza to, iż poza materialnym tradentem Objawienia (Pismem), musi istnieć rzeczywistość, która wyraża żywą, dynamiczną i uniwersalną wiarę całego Kościoła katolickiego³³.

Podobnie jak w przypadku Pisma Świętego, tak i w przypadku Tradycji Kościół przypomina, iż oba sposoby wyrażania prawdy o Bogu wynikają z tego samego źródła, tj. Bożego Objawienia. To z kolei sprawia, iż „Tradycja święta i Pismo święte ściśle się z sobą łączą i komunikują, wypływając z tego samego źródła Bożego, zrastają się jakoś w jedno i zdążają do tego samego celu. Tradycja

³⁰ Jedno ze słownikowych wyjaśnień przedstawia się następująco: „Tradycja – przekazywane z pokolenia na pokolenie historycznie ukształtowane obyczaje, poglądy, wierzenia, zasady postępowania, sposoby myślenia, zwyczaj” (Bogusław Dunaj, ed., *Wielki słownik języka polskiego* [Warszawa: Buchmann, 2007], 717).

³¹ KKK 78; por. KO 8.

³² Por. KKK 78.

³³ „Przez Tradycję Kościół w swej nauce, w swym życiu i kulcie uwiecznia i przekazuje wszystkim pokoleniom to wszystko, czym on jest, i to wszystko, w co wierzy” (KKK 78).

i Pismo święte uobecniają i ożywiają w Kościele misterium Chrystusa”³⁴. Co ważne, rozumienie tego, co właściwie jest przekazane w Piśmie i Tradycji należy przede wszystkim do Urzędu Nauczycielskiego Kościoła, czyli kolegium biskupów wraz ze swą widzialną głową – papieżem. Skoro bowiem Objawienie zostało przekazane Kościołowi i stanowi jego święty depozyt, to każde zindywidualizowane interpretowanie Objawienia i jego tradentów, zwłaszcza przez oderwanie tego procesu od powszechnej wiary Kościoła, może stanowić poważne niebezpieczeństwo odejścia od tego, co właściwie chciał pozostawić swoim uczniom Jezus Chrystus. Istnienie Urzędu Nauczycielskiego nie wynika zatem z czysto ludzkiego budowania autorytetów spośród wyświęconego kleru, ale z samego istotnego rozumienia Kościoła, w którym apostołowie, na mocy sukcesji apostoelskiej, przekazali swym następcom to wszystko, co sami przyjęli, tj. depozyt wiary³⁵. Dlatego też istnienie świętej Tradycji, jak i urzędu, który ją poznaje i przekazuje, są realnym zapewnieniem, że to, w co wierzy Kościół dzisiaj, jest w gruncie rzeczy dokładnie tym, w co Kościół, choćby i w załączku rozwoju, wierzył w czasach apostoelskich.

Joseph Ratzinger we wspomnianym już wyżej tekście z 1965 r. podjął wyrażnie temat Tradycji. Swoje rozważania o sensie istnienia niespisanego przekazu Objawienia rozpoczyna od wskazania trzech płaszczyzn (źródeł), na podstawie których można w ogóle wyprowadzić tezę o potrzebie tego pojęcia w teologii. Pierwszym powodem konieczności Tradycji jest „naddatek rzeczywistości *Objawienia* wobec *Pisma*”³⁶. Ów „naddatek” został wyjaśniony już wcześniej i oznacza, iż rzeczywistość Objawienia nie może być zamknięta w materialnej zasadzie przepowiadania. Drugim uzasadnieniem tezy o istnieniu Tradycji jest dla Ratzingera „specyficzny charakter nowotestamentalnego Objawienia jako *Pneuma* wobec *gramma*”³⁷. Niemiecki teolog przyjmuje tezę, iż właściwym sensem, treścią i wypełnieniem tego, co określano mianem *gramma* – Starego Przymierza – jest sam Chrystus (Pan, który jest Duchem – *Pneumą*). Stąd logicznym następstwem tego ujęcia będzie przyjęcie pewnej konieczności rozumienia i wykładania Pisma w jego fundamentalnym – chrystocentrycznym, a nawet trynitarnym wymiarze. By zatem dobrze odkryć ten porządek, konieczne jest również głębokie odkrycie chrzcielnego wyznania wiary, które jest niczym

³⁴ KKK 80.

³⁵ „Urząd ten Nauczycielski nie jest ponad słowem Bożym, lecz jemu służy, nauczając tylko tego, co zostało przekazane. Z rozkazu Bożego i przy pomocy Ducha Świętego słucha on pobożnie słowa Bożego, święcie go strzeże i wiernie wyjaśnia. I wszystko, co podaje do wierzenia jako objawione przez Boga, czerpie z tego jednego depozytu wiary” (KKK 86).

³⁶ Ratzinger, „Próba zdefiniowania pojęcia Tradycji,” 364.

³⁷ Ratzinger, 364.

innym jak jedynym „kluczem hermeneutycznym do Pisma”³⁸. Trzecim źródłem rzeczywistości Tradycji jest „teraźniejszy charakter wydarzenia Chrystusa”³⁹, który nie tylko poprzez widzialne znaki, ale przez osobistą i aktualną obecność w Kościele, pozwala rozumieć rzeczywistość Objawienia jako konstytutywną dla swego Mistycznego Ciała.

W tym samym roku Ratzinger przygotował również artykuł w *Lexikon für Theologie und Kirche*. Opracowując pojęcie Tradycji w sposób usystematyzowany, rozpoczyna od pokazania specyficznego dla chrześcijaństwa rozumienia samej Tradycji⁴⁰. Według niego jest to rzeczywistość, która ma „wyzwolić człowieka z niewoli ludzkich tradycji historycznych [...]”; ma ona otworzyć wolność człowieka na prawdę jednego Boga przez to, że uniezależnia go od niemiarodajnych ludzkich spekulacji”⁴¹. Według Ratzingera to właśnie chrześcijaństwo ukazało Tradycję jako rzeczywistość dynamiczną i żywą, złożoną z szeregu elementów wzajemnie się uzupełniających. Gdy oczywiście przyjmie się podstawowe założenie, iż Pismo i Tradycja nie stanowią dla siebie przeciwieństw, łatwiej zrozumie się także fakt, iż od początku Kościoła to, co dziś przyjmuje się za Nowy Testament spisany, uznawano za żywy przekaz Tradycji. Pismem we właściwym rozumieniu był Stary Testament, a jego interpretowanie dokonywało się przez żywy przekaz pierwszych świadków. Stąd te dwie rzeczywistości od zawsze są dla siebie komplementarne i ku sobie skierowane.

Ratzinger, pisząc o temacie Tradycji i jej związku z Kościołem, zauważył, iż zasadne jest również wykazanie, że rzeczywistość Urzędu Nauczycielskiego jest obecna od początków chrześcijaństwa. Szczególną okolicznością do jego zaistnienia była charakterystyczna dla pierwszych wieków otwartość starotestamentowych pism na dokonywaną przez apostołów „chrystologiczną interpretację” tych tekstów. Ratzinger, odwołując się do tego faktu, jasno zaznaczył: „słowo Pana może, a nawet musi być rozumiane jako teraźniejsze i odniesione do

³⁸ Ratzinger, 364. Co ważne podkreślenia, Joseph Ratzinger regułę wiary widział szeroko – nie tyle jako formułę słowną, ale jako wiarę Kościoła przejawiającą się w liturgii i wyznaniach wiary. Temat ten szerzej i dokładniej omawia Sławomir Zatwardnicki, „Regula Fidei in the Light of Joseph Ratzinger’s Writings,” *Verbum Vitae* 42 (2024), 20–22, <https://doi.org/10.31743/vv.16744>.

³⁹ Ratzinger, „Próba zdefiniowania pojęcia Tradycji,” 364.

⁴⁰ Joseph Ratzinger dokonuje tu analizy elementów właściwych dla Tradycji, co bardziej szczegółowo i dokładniej rozwija Zatwardnicki, „Regula Fidei in the Light of Joseph Ratzinger’s Writings,” 8–10.

⁴¹ Joseph Ratzinger, „Tradycja [Artykuł w leksykonie, 1965],” in *Wiara w Piśmie i Tradycji. Teologiczna nauka o zasadach*, Joseph Ratzinger, ed. Krzysztof Góźdz and Marzena Górecka, trans. Jarosław Merecki, vol. 1, Opera Omnia 9.1 (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2018), 384.

teraźniejszości. Rozwija się ono nadal, chociaż nie wolno go oczywiście odrywać od jego historycznej podstawy⁴². Zrozumiałe jest zatem, iż Ratzinger nieco dalej w tym samym tekście porusza kwestię *successio apostolica*, która „rozumiana jest jako zabezpieczenie raz danego słowa przed jego arbitralną likwidacją”⁴³. Dzięki temu, iż pierwsi świadkowie zachowali wiernie prawdę Tradycji, można ich przekaz rozumieć jako świadectwo, „w którym *jedno* słowo zostaje przyswojone w każdorazowej teraźniejszości właśnie w ten sposób wiernie zachowane, przy czym oczywiście historia coraz wyraźniej ukazuje wewnętrzne (i nieusuwalne) napięcie pomiędzy zachowaniem i uobecnieniem”⁴⁴. Cały Kościół bowiem wierzy i musi zakładać, iż to, co jest mu przekazane przez apostołów, stanowi prawdę uniwersalną. Ratzinger wyraźnie odwołuje się tutaj do nauczania *Dei verbum*, co słusznie zauważył Zatwardnicki w następujących słowach:

Za Soborem Watykańskim II łączy Ratzinger genezę chrystologiczną Tradycji z komponentem pneumatologicznym – Apostołowie przekazują wszystko, co zostało подарowane Kościołowi przez Chrystusa i Ducha Świętego. [...] Objawienie obejmuje także to, czego sami Apostołowie nie byli w stanie wypowiedzieć, a co nadało charakter rozpoczętej przez nich chrześcijańskiej egzystencji⁴⁵.

Dlatego też interpretacja tej jedynej prawdy musi mieć swoje logiczne ograniczenia polegające na korygowaniu tego, co niezgodne z pierwotnym przekazem z czasów apostoelskich.

Według Ratzingera nierozłącznym elementem Tradycji są również *regula fidei* oraz *symbolum*, czyli utrwalone przez wieki formy wyznawania wiary Kościoła. To, co dla niemieckiego myśliciela jest szczególnie ważne, to związek, jaki zachodzi między doktryną katolicką a realnym życiem kultycznym Kościoła. W owym życiu „liturgiczno-sakramentalnym Kościół urzeczywistnia swoją wiarę, a zarazem wciąż na nowo doświadcza jej przypieczętowania przez zbawiające działanie Pana”⁴⁶. Ratzinger idzie jeszcze dalej, stwierdzając: „W liturgicznym życiu Kościoła można zatem doszukiwać się najbardziej skutecznej

⁴² Ratzinger, 386.

⁴³ Ratzinger, 386.

⁴⁴ Ratzinger, 386.

⁴⁵ Zatwardnicki, *Od teologii objawienia do teologii natchnienia*, 252–53.

⁴⁶ Ratzinger, „Tradycja [Artykuł w leksykonie, 1965],” 387. Nie sposób nie zauważyć tu nawiązania do numeru 59 Konstytucji o liturgii Soboru Watykańskiego II, który naucza: „Sakramenty wiarę nie tylko zakładają, lecz za pomocą słów i rzeczy dają jej wzrost, umacniają ją i wyrażają. Słusznie więc nazywają się sakramentami wiary” (Watykański II, Konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum concilium* [1963], nr 59 [dalej: KL]).

formy czynnego przekazu”⁴⁷. Zastosowana tu wyraźnie zasada *lex orandi – lex credendi* pozwala zrozumieć, iż doktryna katolicka, wynikająca z Objawienia, nie może być ze swej natury zamknięta w katechizmie i podręcznikach dogmatycznych. Kościół najlepiej realizuje misję żywego przekazu Objawienia (Tradycji), gdy sprawuje liturgię i z niej czerpie swe podstawowe siły⁴⁸. Nie dokona się to jednak bez działania Ducha Świętego, który nie tylko dokonuje uświęcenia przez sakramenty, ale również nieustannie udziela Kościołowi darów potrzebnych do właściwego pojmowania podstaw wiary. To, co Kościół od zawsze wyznawał w regule wiary i symbolach, urzeczywistnia się przez liturgiczne „tu i teraz”. Stąd „obecność Ducha Świętego jest konstytutywną częścią Tradycji chrześcijańskiej, która tym właśnie różni się od Tradycji czysto ludzkiej i z płynącego z niej podporządkowania minionej historii”⁴⁹.

Dla Ratzingera oczywiste jest, że pojęcie Tradycji wiąże się jednoznacznie z tajemnicą istnienia Kościoła. W swojej publikacji z 1982 r. zaznacza wprost, iż żywy przekaz Objawienia „zakłada zawsze tradenta Tradycji, czyli przekazującą ją wspólnotę, która stanowi wspólny, ponadjednostkowy podmiot Tradycji i przez tożsamość danego kontekstu historycznego jest tradentem konkretnej pamięci. Takim podmiotem w przypadku Tradycji Jezusa jest Kościół”⁵⁰. Właściwym odbiorcą Tradycji i jej przekazicielem jest więc nie jedna osoba, choćby pełniącą urząd papieża, ale cały podmiot – Kościół, którego Głową jest Jezus Chrystus. To właśnie ustanowiony przez niego bosko-ludzki organizm Kościoła „jest warunkiem możliwości realnego uczestniczenia w *traditio Jesu*, która bez takiego podmiotu nie istnieje jako historyczna i tworząca historię rzeczywistość, lecz jedynie jako prywatne wspomnienie. [...] Kościół jest Tradycją, konkretnym miejscem *traditio Jesu*”⁵¹. Dlatego, idąc tym tokiem logicznego wnioskowania, w innym tekście z tego samego roku Ratzinger wyraził się następująco: „Do tożsamości chrześcijańskiej w sensie katolickim należy istotna treść chrześcijańskiej liturgii, czyli sakramenty i wzorcowo wyrażona w *Ojciec nasz* relacja

⁴⁷ Ratzinger, „Tradycja [Artykuł w leksykonie, 1965],” 387.

⁴⁸ Por. KL 10: „Liturgia jednak jest szczytem, do którego zmierza działalność Kościoła, i zarazem jest źródłem, z którego wypływa cała jego moc. [...] Z liturgii więc, a zwłaszcza z Eucharystii, jako ze źródła, spływa na nas łaska i z największą skutecznością dokonuje się to uświęcenie ludzi w Chrystusie i uwielbienie Boga, do którego, jako do celu, zmierzają wszelkie inne działania Kościoła”.

⁴⁹ Ratzinger, „Tradycja [Artykuł w leksykonie, 1965],” 388.

⁵⁰ Joseph Ratzinger, „Antropologiczne uzasadnienie pojęcia Tradycji,” in *Wiara w Piśmie i Tradycji. Teologiczna nauka o zasadach*, Joseph Ratzinger, ed. Krzysztof Gózdź and Małgorzata Górecka, trans. Jarosław Merecki, vol. 1, Opera Omnia 9.1 (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2018), 440.

⁵¹ Ratzinger, 440–41.

chrześcijan z Bogiem”⁵². Kościół urzeczywistnia się jako tradent Tradycji przez właściwie sprawowaną liturgię. To z kolei oznacza, iż powinien on nieustannie zabiegać o jasne rozróżnienie tego, co w samym Kościele, a zatem i w przestrzeni jego sakramentalnego życia, jest zmienne, a co nienaruszalne.

Przyjmując, że zadaniem Kościoła jest nieustanne trwanie w Tradycji przyjętej od apostołów oraz wyrażanie wynikającego z niej depozytu poprzez liturgię, należy stwierdzić za Ratzingerem, iż Kościół „z jednej strony jest zmienny, naznaczony zmieniającymi się w czasie pokoleniami ludzi. Ale w tym wszystkim musi pozostać Kościołem i w tym sensie być podmiotem, który ulega zmianom i pośród nich zachowuje swoją tożsamość”⁵³. Tylko w ten sposób można rozumieć istotę chociażby zmian w formie rytu liturgii, która przecież zachowuje swój sens i naturę niezmiennie przez wieki, przechodząc jednak różne reformy i odnowę. Być tradycjonalistą w Kościele nie oznacza dla Ratzingera zastygłego przywiązania do określonej historycznej formy czy martwego schematu, ale dynamiczną więź z Tym, który przez posługę Kościoła samoobjawia się w przestrzeni liturgicznych znaków. Bycie tradycjonalistą, czyli uczestnikiem właściwie rozumianej Tradycji, oznacza bycie częścią Kościoła, który staje się sobą „dzięki liturgii, w której włącza się w modlitwę Jezusa i w ten sposób wraz z Nim znajduje się w sferze Ducha Świętego, mówi do Ojca”⁵⁴. Wskazany tu trynitarny wymiar liturgii jest dokładnie tym, co Ratzinger próbował wyrazić w teologii Objawienia: przez sprawowanie liturgii Kościół odkrywa swoją pełną podmiotowość, gdyż właśnie w jej przestrzeni może wyrazić to, co stanowi jego fundament – depozyt wiary. Stąd właśnie Ciało Mistyczne Chrystusa, zwłaszcza przez Eucharystię, odkrywa dzień po dniu Tego, który trwając w Trójcy Osób, nieustannie udziela się Jemu i trwa w Nim „po wszystkie dni, aż do skończenia świata” (Mt 28,20).

Na uwagę zasługuje także wpływ niemieckiego teologa na głębsze rozumienie Tradycji w czasie jego papieskiej posługi. Benedykt XVI w *Verbum Domini* bardzo wyraźnie przypomina nauczanie Magisterium o istocie żywego przekazu Objawienia. Powtarzając tezy Konstytucji dogmatycznej o Objawieniu, zauważył, iż:

⁵² Joseph Ratzinger, „To, co w Kościele zmienne i niezienne,” in *Wiara w Piśmie i Tradycji. Teologiczna nauka o zasadach*, Joseph Ratzinger, ed. Krzysztof Gózdź and Marzena Górecka, trans. Jarosław Merecki, vol. 1, Opera Omnia 9.1 (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2018) 578.

⁵³ Ratzinger, 578.

⁵⁴ Ratzinger, 579.

Tradycja, zapoczątkowana przez Apostołów, jest żywą i dynamiczną rzeczywistością: rozwija się w Kościele pod opieką Ducha Świętego; nie w sensie, że ulega zmianie w swej prawdzie, która jest wieczna. Przede wszystkim wzrasta [...] zrozumienie zarówno przekazanych spraw, jak i słów, dzięki kontemplacji i studium, dzięki lepszemu pojmowaniu, które rodzi się z głębszego doświadczenia duchowego i dzięki przepowiadaniu tych, co wraz z sukcesją biskupią otrzymali niezawodny charyzmat prawdy⁵⁵.

Bardzo wyraźnie widać tu odniesienie do myśli, jakie Ratzinger podjął wiele lat wcześniej. Podobnie będzie w przypadku wyjaśnienia przez niego relacji, jaka zachodzi między dwoma sposobami przekazu Objawienia:

[...] żywa Tradycja Kościoła pozwala nam zrozumieć we właściwy sposób Pismo święte jako słowo Boże. Chociaż słowo Boże poprzedza i przewyższa Pismo święte, to jednak, jako natchnione przez Boga, Pismo zawiera słowo Boże (por. 2 Tm 3, 16) w sposób absolutnie wyjątkowy⁵⁶.

Nie inaczej będzie również w przypadku papieskich przemówień, które pobudzały odbiorców do pogłębionej refleksji nad Tradycją. W jednym z nich, papież powrócił do swojej myśli o Kościele jako rzeczywistym i jedynym podmiocie Tradycji. Opierając swój wywód na nauczaniu soboru i dokonując tym samym jego potwierdzenia i rozwinięcia z pozycji autorytetu papieskiego, zauważył: „Jedynie Kościół stwarza warunki, które pozwalają rozumieć Pismo Święte jako prawdziwe Słowo Boże, odgrywające rolę przewodnika, normy i zasady w życiu Kościoła w duchowym rozwoju ludzi wierzących”⁵⁷. Nie da się zatem ukryć, iż jego teologiczne propozycje zaistniały w czasie między *Dei verbum* a *Verbum Domini* stanowiły znak doskonałej recepcji nauczania soboru oraz wyraz rzeczywistego zakorzenienia w rozwiniętej przez wieki kościelnej doktrynie rewelacjonistycznej. Mając świadomość wagi Tradycji i wierności depozytowi wiary, nie szczędził wysiłków, aby przez swoją posługę przekazywać to, co sam przejął i co dzięki łasce Ducha Świętego zdołał właściwie zrozumieć i przekazać.

⁵⁵ VD 17; por. KO 7.

⁵⁶ VD 17.

⁵⁷ Benedykt XVI, „Przemówienie *Tradycja i Pismo Święte przenikają się nawzajem*,” 36.

Tajemnica samoobjawienia się Boga w Jezusie Chrystusie

Zdecydowanie centralną osią katolickiej nauki o Objawieniu jest teza o Bogu, który się objawił, tj. wypowiedział się cały we Wcielonym Logosie – Jezusie Chrystusie. Chcąc w pełni zrozumieć sens istnienia Pisma i Tradycji we wzajemnym odniesieniu, należy najpierw odkryć, w jaki sposób przyjście Syna Bożego na świat i Jego obecność w Kościele uzasadnia istnienie jakiegokolwiek Objawienia i jego sposobów przekazu. Po zarysowaniu nauczania katechizmowego, podjęta zostanie refleksja nad tym, jak tezę o samoobjawieniu się Boga w Jezusie Chrystusie podejmował Joseph Ratzinger/Benedykt XVI.

Doktryna katolicka niezmiennie przez wieki wyznaje, iż Jezus Chrystus stanowi centrum całego Objawienia. Wszystko, co w jakikolwiek sposób dotyczy rzeczywistości Objawienia, ostatecznie zmierza ku Chrystusowi i w Nim znajduje swoje ostateczne wyjaśnienie. Konstytucja *Dei verbum* stanowi o tym wyraźnie:

Przez to Objawienie najgłębsza prawda zarówno o Bogu, i o zbawieniu ludzi jaśniej dla nas w Chrystusie, który jest zarazem Pośrednikiem i Pełnią całego Objawienia⁵⁸. [...] On to samą swoją obecnością i ujawnieniem się, [...] wypełniając Objawienie, kończy je oraz Bożym świadectwem potwierdza, że Bóg jest z nami⁵⁹.

Prawdę tę przejął bardzo wyraźnie *Katechizm*, powtarzając niejako za ojcami soborowymi: „Chrystus, Syn Boży, który stał się człowiekiem, jest jedynym, doskonałym i ostatecznym Słowem Ojca. W Nim powiedział On wszystko i nie będzie już innego słowa oprócz Niego”⁶⁰. Nie oznacza to jednak w żaden sposób, że skoro Objawienie doszło w Nim do swej pełni, to Chrystus po wniebowstąpieniu opuścił świat i niejako istniejąc poza nim, oczekuje na nas „biernie” w niebieskiej chwale. Magisterium stanowi jasno, iż właśnie Osoba Jezusa Chrystusa zjednoczona z Ojcem w Duchu Świętym zechciała, aby Objawienie „pozostało na zawsze zachowane w całości i przekazywane było wszystkim pokoleniom”⁶¹ przez misyjne posłannictwo całego Kościoła.

⁵⁸ KO 2.

⁵⁹ KO 4.

⁶⁰ KKK 65.

⁶¹ KO 7. Sobór wyjaśnił również, iż związek Tradycji, Pisma i Urzędu Nauczycielskiego Kościoła rozumie się jedynie przez ich chrystocentryzm: „Albowiem Pismo święte jest słowem Boga, utrwalonym na piśmie pod natchnieniem Ducha Bożego; święta zaś Tradycja słowo Boga powierzone Apostołom przez Chrystusa Pana i Ducha Świętego przekazuje w całości

Misyjność Kościoła zasadza się w gruncie rzeczy na przekonaniu, że mając swoje pochodzenie od Boga, przyjął on pełnię Objawienia, która nie jest rzeczywistością zamierchłą, ale wiecznie żywą i dynamiczną. Właściwej recepcji soborowej doktryny rewelacjonistycznej, nadającej sens misyjności Kościoła XX w., dokonał Jan Paweł II, ucząc w encyklice *Redemptor hominis*:

W Chrystusie i przez Chrystusa najpełniej objawił się ludzkości Bóg, najbardziej się do niej przybliżył – i równocześnie w Chrystusie i przez Chrystusa człowiek zdobył pełną świadomość swojej godności, swojego wyniesienia, transcendentnej wartości samego człowieczeństwa, sensu swojego bytowania⁶²;

oraz w encyklice *Redemptoris missio*:

W tym ostatecznym Słowie swego Objawienia Bóg dał się poznać w sposób najpełniejszy: powiedział ludzkości *kim jest*. To ostateczne samoobjawienie się Boga jest podstawowym motywem, dla którego Kościół jest misyjny ze swej natury. Nie może on nie głosić Ewangelii, czyli pełni prawdy, jaką Bóg dał nam poznać o samym sobie⁶³.

Mówiąc o samoobjawieniu się Boga w Jezusie Chrystusie, Jan Paweł II używa wyraźnie sformułowań, które później podejmował w swojej refleksji także Joseph Ratzinger/Benedykt XVI⁶⁴. Należy więc zastanowić się, jak dokładnie temat pełni Objawienia w Jezusie Chrystusie widzi niemiecki teolog.

Już w tekście z 1965 r. Joseph Ratzinger pisał następująco: „Rzeczywistością, która wydarza się w Objawieniu chrześcijańskim, nie jest nic innego i nikt inny jak sam Chrystus. To On jest Objawieniem w sensie właściwym. [...] Przyjęcie Objawienia jest zatem równoznaczne z wejściem w rzeczywistość Chrystusa”⁶⁵. Teolog nie tylko stawia znak równości między pojęciem Objawienia a Chrystusem, ale przede wszystkim mówi o „rzeczywistości, która się wydarza”. Bóg

następcom Apostołów, aby w swoim przepowiadaniu oświeceni Duchem prawdy wiernie go strzegli, ukazywali je i szerzyli. Dzięki temu Kościół swoją pewność odnośnie do wszystkich spraw objawionych czerpie nie z samego tylko Pisma świętego. Toteż i Pismo święte i Tradycję należy przyjmować z jednakim pietyzmem i otaczać taką samą czcią” (KO 9).

⁶² Jan Paweł II, Encyklika *Redemptor hominis* (1979), nr 11.

⁶³ Jan Paweł II, Encyklika *Redemptoris missio* (1990), nr 5.

⁶⁴ Pojęcia samoobjawienia oraz samoudzielania Boga w Chrystusie znane są także teologii współczesnej, o czym pisze szerzej Krzysztof Gózdź, „Chrystus samoobjawieniem Boga,” *Roczniki Teologiczne* 70, no. 4 (2023), 9–20, <https://doi.org/10.18290/rt2023.22>.

⁶⁵ Ratzinger, „Próba zdefiniowania pojęcia Tradycji,” 359–60.

w Jezusie Chrystusie wkracza zatem w historię i ją bezpowrotnie odmienia. To „wydarzenie Chrystusa” stało się dostępne człowiekowi i nigdy nie przeminęło. Bóg we Wcielonym Logosie niejako „wydarza się” nieustannie, tj. udziela się w pełni na różne sposoby. Jezus Chrystus – odwieczne Słowo Ojca – jest Tym, który w najpełniejszy sposób odsłania samą najgłębszą naturę Trójcy. Ratzinger wypowiedział to wprost: „Bóg jest taki, jakim widzimy Go w Jezusie, gdyż sam Jezus należy w boski sposób do Boga [...]. To, że Bóg jest rzeczywisty, oznacza, że istnieje prawda człowieka, w której swoją granicę i swoją miarę znajdują cele jego rozumu praktycznego”⁶⁶. Ratzinger wykazuje zatem, że ludzie mający przez Jezusa stały przystęp do Boga mogą w tym Bożym odbiciu odkryć najgłębszy sens własnego „ja”.

Ratzinger zaznaczał, iż „samoobjawienie” i „samoudzielanie” Boga w Jezusie Chrystusie ma swoje miejsce we wspólnocie wiary Kościoła. Naturalną konsekwencją tego założenia jest jego następująca teza: „Wspólnota wierzących – Kościół – przedstawia przebywanie Chrystusa na tym świecie, w którym gromadzi On ludzi i dzięki któremu czyni ich uczestnikami swojej przemożnej obecności [...]; obecność Objawienia jest istotnie związana z wiarą i Kościołem”⁶⁷. Wypełnione w Chrystusie i przekazane Kościołowi Objawienie domaga się pewnej jasnej odpowiedzi wiary po stronie odbiorcy – tak całej wspólnoty, jak i pojedynczej osoby. Stąd też

wiara jest „Tak” powiedzianym Bogu w Jezusie Chrystusie, który na mnie patrzy, otwiera mnie i obdarza mnie darem, dzięki któremu potrafię Mu ostatecznie zawierzyć. [...] Osoba Jezusa Chrystusa daje mi się poznać w swoich słowach i swoich czynach. Dlatego wiara ma określoną treść⁶⁸.

Ratzinger w tym samym tekście zauważył nieco dalej bardzo ważną kwestię: „Treść wiary wyrażona jest w wyznaniu Kościoła, które jest wspólną formą wiary [...]; w wierze istnieje wspólne porozumiewanie się we wspólnym słowie wyznania

⁶⁶ Ratzinger, „Antropologiczne uzasadnienie pojęcia Tradycji,” 439.

⁶⁷ Ratzinger, „Próba zdefiniowania pojęcia Tradycji,” 360; por. Waldemar P. Dziedzina, *Wiara jako odpowiedź na objawienie Boże w publikacjach Josepha Ratzingera (Benedykta XVI)* (Warszawa: Wydawnictwo Sióstr Loretanek, 2023); Antonio Panaro, „Wiara w teologii Josepha Ratzingera/Benedykta XVI,” *Studia Theologica Varsaviensia* 57, no. 1 (2019), 44, <https://doi.org/10.21697/stv.2019.57.1.02>; Gózdź, „Chrystus samoobjawieniem Boga,” 13.

⁶⁸ Joseph Ratzinger, „Czym jest wolność wiary?,” in *Wiara w Piśmie i Tradycji. Teologiczna nauka o zasadach*, Joseph Ratzinger, ed. Krzysztof Gózdź and Marzena Górecka, trans. Jarosław Merecki, vol. 1, Opera Omnia 9.1 (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2018), 293.

Jezusa Chrystusa przez Kościół”⁶⁹. Samoobjawiający się Bóg, powierzając się całemu Kościołowi, oczekuje odpowiedzi całego Kościoła i każdego pojedynczego członka. W ten sposób być częścią Kościoła, oznacza wejść w Objawienie Boga, którego wszyscy wspólnie są odbiorcami i tradentami. W konsekwencji zatem każdy katolik jest wezwany nie tylko do przyjmowania Objawienia, ale do Jego urzeczywistniania przez swoje życie. Jak zauważył Ratzinger,

jeżeli w wierze jesteśmy rzeczywiście obdarowani Bożą miłością i Bożą prawdą, to z tego doświadczenia wynika potrzeba dzielenia się tą prawdą, tak aby dla wszystkich ludzi stała się ona czymś ważnym. Dlatego musimy stawiać ją wszystkim ludziom przed oczyma, przed sercem⁷⁰.

Ratzinger w wywiadzie z 1999 r., odpowiadając na pytanie o przyczyny kryzysu wiary i teologii u początku trzeciego tysiąclecia, wskazał na konieczność nieustannego podejmowania refleksji nad Objawieniem. Właśnie szczególnie w czasach najnowszych trzeba z przekonaniem odkrywać, iż centrum chrześcijaństwa stanowi nie konkretna administracja, fenomeny socjologiczne czy ludzkie idee, ale samoobjawiający się Bóg. Mocno i stanowczo brzmią zatem słowa prefekta:

Jeśli rzeczywiście nie wierzymy, że Jezus Chrystus jest Synem żywego Boga, Logosem Boga, że prawdą jest to, co On nam mówi, to całe chrześcijaństwo jest tylko tradycją. Wówczas chrześcijaństwo może być piękne, estetyczne lub jeszcze inne, ale traci swoją żywotną siłę [...]; istotą pozostaje zawsze to, żeby żyć miłością do Chrystusa, żyć w wewnętrznej jedności Kościoła, pielęgnować modlitwę, sakramenty i życie wewnętrzne⁷¹.

Odkryć Objawienie to coś więcej niż przyjąć je w teorii, czysto racjonalnie. Objawienie wyznaje się przez życie duchowe, dlatego czynne zanurzenie się w tajemnicę samoobjawienia Boga będzie zawsze kierować do coraz doskonalszego przeżywania liturgii oraz przejawiać się w osobistej postawie chrześcijanina.

W 2000 r. opublikowana została deklaracja o jedyności i powszechności zbawczej Jezusa Chrystusa i Kościoła *Dominus Iesus*. Co szczególnie zasługuje

⁶⁹ Ratzinger, 295.

⁷⁰ Joseph Ratzinger, “Bez wiary w Chrystusa wszystko staje się jedynie tradycją,” in *Wiara w Pismo i Tradycję. Teologiczna nauka o zasadach*, Joseph Ratzinger, ed. Krzysztof Góźdz and Marzena Górecka, trans. Jarosław Merecki, vol. 1, Opera Omnia 9.1 (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2018), 398.

⁷¹ Ratzinger, 404.

na uwagę, to fakt, iż dokument ten stanowi bardzo wyraźny wyraz troski Magisterium o właściwe przyjęcie przez katolików niezmiennego nauczania o Objawieniu. Kierowana wówczas przez Ratzingera Kongregacja Nauki Wiary zadbała zatem o to, aby nie pozostawiać żadnych wątpliwości w sprawach tak wielkiej wagi jak pełnia Objawienia dokonana w Chrystusie oraz pośrednictwo zbawcze Syna Bożego. Sam dokument zaczyna się od jasnej tezy: „Aby przeciwstawić się tej relatywistycznej mentalności, która rozpowszechnia się coraz bardziej, należy przede wszystkim potwierdzić ostateczny i pełny charakter objawienia Jezusa Chrystusa”⁷². Główną deklaracją wiary, jaką czyni Kongregacja, jest wyrażenie:

Słowo, które stało się ciałem, w całej swej tajemnicy, która dokonuje się od wcielenia do uwielbienia, jest rzeczywistym – choć pośrednim – źródłem i dopełnieniem wszelkiego zbawczego objawienia się Boga ludzkości, oraz że Duch Święty, będący Duchem Chrystusa, nauczył apostołów „całej prawdy” (J 16,13), a przez nich cały Kościół wszystkich czasów⁷³.

Dokument sygnowany podpisem Ratzingera przypomina również, za *Katechizmem*, na czym polega istota wiary: „jest najpierw osobowym przyłgnięciem człowieka do Boga; równocześnie i w sposób nierozdzielny jest ona dobrowolnym uznaniem całej prawdy, którą Bóg objawił”⁷⁴. Skutkiem tego, iż Bóg objawił się w Jezusie Chrystusie i przez Niego zapoczątkował istnienie Kościoła, można mówić o ścisłym związku między tajemnicą Objawienia i Kościołem katolickim. Deklaracja, powołując się na wiele wypowiedzi Magisterium, postawiła zatem następującą tezę:

istnieje historyczna ciągłość – zakorzeniona w sukcesji apostoelskiej – pomiędzy Kościołem założonym przez Chrystusa i Kościołem katolickim: To jest jedyny Kościół Chrystusowy [...], który Zbawiciel nasz po zmartwychwstaniu swoim powierzył do pasienia Piotrowi (por. J 21, 17), zlecając jemu i pozostałym apostołom, aby go krzewili i nim kierowali (por. Mt 28, 18 nn.), i który założył na wieki jako „filar i podwalinę prawdy” (1 Tm 3, 15). Kościół ten, ustanowiony i zorganizowany na tym świecie jako społeczność, trwa w (*subsistit in*) Kościele katolickim⁷⁵.

⁷² Kongregacja Nauki Wiary, Deklaracja o jedyności i powszechności zbawczej Jezusa Chrystusa i Kościoła *Dominus Iesus* (2000), nr 5 (dalej: DI).

⁷³ DI 6.

⁷⁴ DI 7; KKK 150.

⁷⁵ DI 16; por. Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium* (1964), nr 20 (dalej: KK).

Troska o tak wyrażoną prawdę katolicką stanowiła także ważny czynnik nauczania papieskiego, nawiązującego w sposób oczywisty do teologicznych tez, jakie niemiecki teolog stawiał na wiele lat przed przyjęciem urzędu Piotrowego.

Treść *Verbum Domini*, stanowiąca bezsprzecznie wyraz stanowiska Magisterium w temacie Objawienia, dotyka tematu samoobjawienia się Boga w Jezusie Chrystusie w swojej pierwszej zasadniczej części. Papież swój wywód rozpoczyna od zauważenia, iż „Słowo, które od początku jest u Boga i jest Bogiem, objawia nam samego Boga w dialogu miłości między Osobami Boskimi i zaprasza nas do uczestnictwa w nim”⁷⁶, co w rezultacie oznacza, że „w centrum Bożego Objawienia jest wydarzenie Chrystusa”⁷⁷. To z kolei prowadzi go do konkluzji, iż u początku bycia chrześcijaninem jest „spotkanie z wydarzeniem, z Osobą, która nadaje życiu nową perspektywę, a tym samym decydujące ukierunkowanie”⁷⁸. U początku pojawienia się Tradycji ustnej i materialnej zasady Objawienia (Pisma) jest zatem wola przyjscia Boga na świat⁷⁹. Według Benedykta XVI najpiękniejszym wyrazicielem ostatecznego wypełnienia się Objawienia w Chrystusie jest stwierdzenie ukute w pierwszych wiekach chrześcijaństwa: „Słowo stało się krótkie”⁸⁰. Wyjaśnienie papieża w tej materii przypomina, iż dzięki samoobjawieniu się Boga przestał On istnieć tylko jako rzeczywistość abstrakcyjna i w pełni niedostępna człowiekowi. W zamian za to „Odwieczne Słowo stało się małe – tak małe, że zmieściło się w żłobie. Stało się dzieckiem, aby Słowo było dla nas uchwytne. Słowo jest teraz nie tylko słyszalne, nie tylko posiada głos, obecnie Słowo ma widzialne oblicze Jezusa z Nazaretu”⁸¹.

Nauczanie o pełni objawienia dokonanego w Chrystusie stało się tematem homilii Benedykta XVI, zwłaszcza w okresie liturgicznego przeżywania uroczystości Narodzenia Pańskiego (25 grudnia) oraz Objawienia (6 stycznia). Dzieląc się rozważaniami o Uroczystości Epifanii w 2006 r., papież w bardzo głęboki sposób podkreślił dogmatyczny rys liturgicznych obchodów:

⁷⁶ VD 6.

⁷⁷ VD 7; zostało to wyrażone zwłaszcza w numerze 14: „Specyficzny charakter chrześcijaństwa wyraża się w wydarzeniu, którym jest Jezus Chrystus, szczyt Objawienia, spełnienie obietnic Bożych i pośrednik w spotkaniu człowieka i Boga. On, „który objawił nam Boga” (por. J 1,18), jest jedynym i ostatecznym Słowem przekazanym ludzkości”.

⁷⁸ VD 11; por. Benedykt XVI, Encyklika *Deus caritas est* (2005), nr 1.

⁷⁹ Por. KK 3–5; VD 17: „Wypowiedziane w czasie Słowo Boże oddało się i «powierzyło» Kościołowi w sposób ostateczny, aby orędzie zbawienia mogło być skutecznie przekazywane w każdym czasie i w każdym miejscu”.

⁸⁰ Autorem tego sformułowania jest Orygenes; w oryginale greckim brzmi ono: *Ho Logos pachynetai lub brachynetai* (VD 12).

⁸¹ VD 12; por. Benedykt XVI, „Homilia Boże Dziecię prosi o naszą miłość,” *L'Osservatore Romano* 28, no. 2 (2007), 45–47.

Wcielona Osoba Słowa objawia się jako zasada pojednania i zjednoczenia wszystkiego (por. Ef 1,9–10). Chrystus jest ostatecznym celem dziejów, punktem, do którego prowadziło „Wyjście”, opatrnościową drogą odkupienia, osiągającą swój szczyt w Jego śmierci i zmartwychwstaniu⁸².

W bardzo podobnym tonie wybrzmiały rozważania z roku 2012, gdy papież zauważył, iż Mędrcy zmierzający do Betlejem są symbolem tych, którzy w języku stworzenia i historii, niejako bez konieczności sięgania do pełni Objawienia, chcą odkryć sens życia. Papież wyjaśnił, iż

sam język stworzenia nie wystarcza. Tylko Słowo Boże, które spotykamy w Piśmie Świętym, mogło im ostatecznie wskazać drogę. Stworzenie i Pismo Święte, rozum i wiara muszą być razem, aby nas doprowadzić do Boga żywego. Wielką gwiazdą [...] która nas prowadzi, jest sam Chrystus. On jest, że tak powiem, eksplozją miłości Boga, która rozsiewa nad światem wielki blask Jego serca⁸³.

To znaczące wezwanie może pomóc odnaleźć sens swego istnienia tym, którzy szukają Go nie tylko poza Kościołem, ale przede wszystkim poza dialogiem, który rozpoczął Odwieczny Bóg.

Samoobjawienie się Boga jest dla Benedykta XVI tajemnicą, dzięki której można skutecznie odkryć prawdę o człowieku, świecie, sensie istnienia. W jednej z katechez w 2013 r. papież zaznaczył, jak ważną kwestią dla ludzkości jest zrozumienie sensu ukazania się jej Boga. Ponieważ, jak to ujął papież, każdy człowiek (nawet ateista) nosi w sobie pragnienie poznania Boga, tym głośniejszemu zatem powinna wybrzmieć prawda o możliwości dotarcia do Niego przez Osobę Jezusa: „Objawienie Boga osiąga w nim swój punkt kulminacyjny, swoją pełnię. [...] Jezus nie mówi nam czegoś o Bogu, nie mówi po prostu o Ojcu, lecz jest objawieniem Boga, ponieważ jest Bogiem, i tym samym objawia nam oblicze Boga”⁸⁴. Wygłoszone w ostatnich tygodniach pontyfikatu słowa stanowią także dziś ważny przyczynek do refleksji nad tym, czy Kościół jest czytelnym znakiem Objawienia dla wielu zagubionych w świecie. Spotkanie z samobjawiającym się Bogiem nie było przecież tylko doświadczeniem pierwszych świadków sprzed dwudziestu wieków. Jest ono możliwe i „wydarza się” także dziś, jednak „tylko

⁸² Benedykt XVI, „Homilia Chrystus objawia się wszystkim narodom,” *L'Osservatore Romano* 27, no. 2 (2006), 26.

⁸³ Benedykt XVI, „Homilia Mędrcy byli ludźmi o niespokojnym sercu,” *L'Osservatore Romano* 33, no. 2 (2012), 24.

⁸⁴ Benedykt XVI, „Katecheza Nawet ci, którzy nie wierzą, szukają oblicza Boga,” *L'Osservatore Romano* 34, nos. 3–4 (2013), 37.

wtedy, gdy dobrze znamy prawdziwe oblicze Chrystusa dzięki słuchaniu Jego słowa, wewnętrznemu dialogowi z Nim, zagłębianiu się w to Słowo tak bardzo, by rzeczywiście Go spotkać i, naturalnie, dzięki tajemnicy Eucharystii”⁸⁵.

Wnioski

Podsumowując, należy stwierdzić, iż przeprowadzone badania pozwoliły uchwycić kluczowe osiągnięcia teologii Josepha Ratzingera/Benedykta XVI, który – z pełną świadomością wymogów współczesnej teologii – na różnych poziomach osobistego zaangażowania wyrażał swoją troskę o właściwe i pogłębione rozumienie tajemnicy Bożego Objawienia. Jednym ze znaczących odkryć jest wyjaśnienie roli, jaką według niemieckiego teologa pełni w Kościele Pismo Święte. Jako materialna zasada Objawienia, która istnieje w stałej relacji do żywej Tradycji, nie powinna nigdy tracić swego istotnego wkładu w poznawanie i rzeczywiste spotkanie się z Wcielonym Logosem, który w ten właśnie sposób wciąż prowadzi bosko-ludzki dialog. Ukazanie przez Ratzingera/Benedykta XVI tego dialogu na płaszczyźnie realności Pisma i dynamizmu Tradycji oraz mocne podkreślanie pierwszeństwa Objawienia przed jego tradentami jest dziś bardzo cennym teologicznym dokonaniem.

W podjętej analizie ukazano także sposób, w jaki Ratzinger postrzegał Tradycję – żywy tradent Objawienia. Jako dynamiczny przekaz wiary, nieprzerwanie przekazywany przez pokolenia, stanowił on dla niemieckiego teologa aktualizujący się proces, który nie tylko przechowuje depozyt wiary, ale prowadzi Kościół do głębszego zrozumienia jego tajemnic w zmieniających się kontekstach historycznych i kulturowych. Teologiczna myśl Ratzingera/Benedykta XVI, rozwinięta dzięki dyskusji nad *Dei verbum*, pozwoliła wyprowadzić tezę, iż właśnie ten żywy przekaz jest nie tyle źródłem Objawienia, co jego realnym nośnikiem i przekazicielem (tradentem).

Fundamentalnym dokonaniem myśli Ratzingera/Benedykta XVI jest również klarowne i inspirujące ukazanie Chrystusa jako pełni i źródła Objawienia. Jezus Chrystus, jako żywe Słowo Boga, jest dla niemieckiego teologa ostateczną odpowiedzią na wszystkie egzystencjalne pytania człowieka, a zarazem źródłem, do którego nieustannie odwołuje się całe życie Kościoła. Analiza przeprowadzona w artykule pozwoliła wskazać na głęboką wierność Ratzingera wobec teologii chrystocentrycznej, która stanowi rdzeń jego refleksji nad Objawieniem.

⁸⁵ Benedykt XVI, 38.

W świetle tak zarysowanych osiągnięć badawczych można uznać, że myśl Ratzingera stanowi próbę powiązania soborowej myśli o Objawieniu ze współczesnym dyskursem teologicznym. Najpierw jako ostrożny i konkretny krytyk przedsoborowej dyskusji na temat źródeł Objawienia, następnie jako zadeklarowany zwolennik nauczania soboru, a wreszcie jako zaangażowany w przekaz właściwego nauczania prefekt Kongregacji Nauki Wiary i papież przełożył teologiczną syntezę na konkretne magisterialne teksty w postaci *Katechizmu Kościoła Katolickiego*, encyklik czy adhortacji. Jego podejście, wierne teologicznym tezom Magisterium, otwiera nowe perspektywy badawcze i inspiruje teologów do dalszego zgłębiania tej problematyki. Liczni współcześni badacze i teologowie kontynuują refleksję nad myślą Ratzingera, uznając ją za źródło zarówno refleksji akademickiej, jak i duchowego odnowienia, która niezmiennie wywiera głęboki wpływ na współczesną teologię katolicką.

Bibliografia

- Bachanek, Grzegorz. "Ksiądz Profesor Joseph Ratzinger na Soborze Watykańskim II." In *Studia Soborowe. Historia i recepcja Vaticanum II*, edited by Michał Białkowski, 93–122. Toruń: GroupMedia, 2014.
- Benedykt XVI. Adhortacja apostolska *Verbum Domini*. 2010.
- Benedykt XVI. Encyklika *Deus caritas est*. 2005.
- Benedykt XVI. "Homilia *Boże Dziecię prosi o naszą miłość*." *L'Osservatore Romano* 28, no. 2 (2007): 45–47.
- Benedykt XVI. "Homilia *Chrystus objawia się wszystkim narodom*." *L'Osservatore Romano* 27, no. 2 (2006): 25–27.
- Benedykt XVI. "Homilia *Mędrzy byli ludźmi o niespokojnym sercu*." *L'Osservatore Romano* 33, no. 2 (2012): 22–24.
- Benedykt XVI. "Katecheza *Nawet ci, którzy nie wierzą, szukają oblicza Boga*." *L'Osservatore Romano* 34, nos. 3–4 (2013): 36–38.
- Benedykt XVI. "Przemówienie *Tradycja i Pismo Święte przenikają się nawzajem*." *L'Osservatore Romano* 30, no. 6 (2009): 33–36.
- Blanco Sarto, Pablo. "Joseph Ratzinger, perito del Concilio Vaticano II (1962–1965)." *Anuario de Historia de la Iglesia* 15 (2018): 43–66. <https://doi.org/10.15581/007.15.10252>.
- Boewe, Lieven. "La vraie réception du Vatican II n'a pas encore commencé. Joseph Ratzinger, Révélation et autorité du Vatican II." *Ephemeride Theologicae Lovanienses* 85, no. 4 (2009): 305–39. <https://doi.org/10.2143/ETL.85.4.2044763>.
- Brotherton, Joshua R. "Development(s) in the Theology of Revelation: From Francisco Marin-Sola to Joseph Ratzinger." *New Blackfriars* 97, no. 1072 (2016): 661–76. <https://doi.org/10.1111/nbfr.12222>.
- Dunaj, Bogusław, ed. *Wielki słownik języka polskiego*. Warszawa: Buchmann, 2007.

- Dziedzina, Waldemar P. *Wiara jako odpowiedź na objawienie Boże w publikacjach Josepha Ratzingera (Benedykta XVI)*. Warszawa: Wydawnictwo Sióstr Loretanek, 2023.
- Ferdek, Bogdan. "Objawienie w doktrynie kard. Josepha Ratzingera/Benedykta XVI." In *Objawienie Boże w interpretacji współczesnych teologów*, edited by Bogusław Kochaniewicz, 169–81. *Studia Theologiae Fundamentalis* 1. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza. Wydział Teologiczny, 2010.
- Gaál, Emery de. "The Theologian Joseph Ratzinger at Vatican II: His Theological Vision and Role." *Lateranum* 78, no. 3 (2012): 515–48.
- Gagliardi, Mauro. "Rivelazione, Ermeneutica e Sviluppo Dottrinale in Joseph Ratzinger. Un Contributo Indiretto Alla Sinodalità." *Alpha Omega* 25 (2022): 37–63.
- Gózdź, Krzysztof. "Chrystus samoobjawieniem Boga." *Roczniki Teologiczne* 70, no. 4 (2023): 9–20. <https://doi.org/10.18290/rt2023.22>.
- Jan Paweł II. Encyklika *Redemptor hominis*. 1979.
- Jan Paweł II. Encyklika *Redemptoris missio*. 1990.
- Jan Paweł II. Konstytucja apostolska *Pastor bonus*. 1988.
- Katechizm Kościoła Katolickiego*. Poznań: Pallottinum, 2001.
- Kiciński, Andrzej. "Katechizm Kościoła katolickiego." In *Słownik katechetyczny*, edited by Joseph Gevaert and Kazimierz Misiaszek, 478–81. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie, 2007.
- Kongregacja Nauki Wiary. Deklaracja o jedyności i powszechności zbawczej Jezusa Chrystusa i Kościoła *Dominus Iesus*. 2000.
- Linke, Waldemar. "Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym Dei Verbum. Wprowadzenie i komentarz." In *Żywe dziedzictwo Soboru: Komentarze do tekstów Vaticanum II*, edited by Robert J. Woźniak and Piotr Roszak, 153–219. Kraków: Wydawnictwo Znak, 2023.
- Martin, Francis. "Revelation and Understanding Scripture: Reflections on the Teaching of Joseph Ratzinger, Pope Benedict XVI." *Nova et Vetera* 13, no. 1 (2015): 253–72.
- Panaro, Antonio. "Wiara w teologii Josepha Ratzingera/Benedykta XVI." *Studia Theologica Varsaviensia* 57, no. 1 (2019): 33–51. <https://doi.org/10.21697/stv.2019.57.1.02>.
- Pokrywiński, Rafał. "Pojęcie Objawienia Bożego według Josepha Ratzingera." In *Teologia fundamentalna w twórczości Josepha Ratzingera*, edited by Krzysztof Kaucha and Jacenty Mastej, 81–102. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2017.
- Ratzinger, Joseph. "Aktualność doktrynalna Katechizmu Kościoła Katolickiego." *L'Osservatore Romano* 24, no. 3 (2003): 48.
- Ratzinger, Joseph. "Antropologiczne uzasadnienie pojęcia Tradycji." In *Wiara w Piśmie i Tradycji. Teologiczna nauka o zasadach*, Ratzinger, Joseph, edited by Krzysztof Gózdź and Marzena Górecka, translated by Jarosław Merecki, 1:423–41. Opera Omnia 9.1. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2018.
- Ratzinger, Joseph. "Bez wiary w Chrystusa wszystko staje się jedynie tradycją." In *Wiara w Piśmie i Tradycji. Teologiczna nauka o zasadach*, Ratzinger, Joseph, edited by Krzysztof Gózdź and Marzena Górecka, translated by Jarosław Merecki, 1:393–405. Opera Omnia 9.1. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2018.
- Ratzinger, Joseph. "Czym jest wolność wiary?" In *Wiara w Piśmie i Tradycji. Teologiczna nauka o zasadach*, Ratzinger, Joseph, edited by Krzysztof Gózdź and Marzena Górecka, translated by Jarosław Merecki, 1:288–301. Opera Omnia 9.1. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2018.

- Ratzinger, Joseph. "De revelatione Dei et hominis in Jesu Christo facta." In *Wiara w Piśmie i Tradycji. Teologiczna nauka o zasadach*, Ratzinger, Joseph, edited by Krzysztof Góźdz and Marzena Górecka, translated by Jarosław Merecki, 1:164–88. Opera Omnia 9.1. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2018.
- Ratzinger, Joseph. "De voluntate Dei erga hominem." In *Wiara w Piśmie i Tradycji. Teologiczna nauka o zasadach*, Ratzinger, Joseph, edited by Krzysztof Góźdz and Marzena Górecka, translated by Jarosław Merecki, 1:159–63. Opera Omnia 9.1. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2018.
- Ratzinger, Joseph. *Moje życie: Wspomnienia z lat 1927–1977*. Częstochowa: Edycja Świętego Pawła, 1999.
- Ratzinger, Joseph. "Pośredniczenie wiary i źródła wiary." In *Wiara w Piśmie i Tradycji. Teologiczna nauka o zasadach*, Ratzinger, Joseph, edited by Krzysztof Góźdz and Marzena Górecka, translated by Jarosław Merecki, 2:830–39. Opera Omnia 9.2. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2018.
- Ratzinger, Joseph. "Próba zdefiniowania pojęcia Tradycji." In *Wiara w Piśmie i Tradycji. Teologiczna nauka o zasadach*, Ratzinger, Joseph, edited by Krzysztof Góźdz and Marzena Górecka, translated by Jarosław Merecki, 1:349–83. Opera Omnia 9.1. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2018.
- Ratzinger, Joseph. "To, co w Kościele zmienne i niezienne." In *Wiara w Piśmie i Tradycji. Teologiczna nauka o zasadach*, Ratzinger, Joseph, edited by Krzysztof Góźdz and Marzena Górecka, translated by Jarosław Merecki, 1:577–80. Opera Omnia 9.1. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2018.
- Ratzinger, Joseph. "Tradycja [Artykuł w leksykonie, 1965]." In *Wiara w Piśmie i Tradycji. Teologiczna nauka o zasadach*, Ratzinger, Joseph, edited by Krzysztof Góźdz and Marzena Górecka, translated by Jarosław Merecki, 1:384–92. Opera Omnia 9.1. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2018.
- Ratzinger, Joseph. "Uwagi do schematu *De fontibus revelationis*." In *O nauczaniu II Soboru Watykańskiego. Formułowanie – przekaz – interpretacja*, Ratzinger, Joseph, edited by Krzysztof Góźdz and Marzena Górecka, translated by Wiesław Szymona, 1:140–55. Opera Omnia 7.1. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2016.
- Schlösser, Marianne, and Franz-Xaver Heibl. *Gegenwart der Offenbarung: Zu den Bonaventura-Forschungen Joseph Ratzingers*. Regensburg: Pustet, 2011.
- Sicouly, Pablo. "El Dios de la revelación y la metafísica en la reflexión de Joseph Ratzinger, hoy Benedicto XVI: Una primera aproximación." *Studium. Filosofía y Teología* 9, no. 18 (2006): 253–77.
- Sobór Watykański II. Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*. 1964.
- Sobór Watykański II. Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym *Dei verbum*. 1965.
- Sobór Watykański II. Konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum concilium*. 1963.
- Wicks, Jared. "Six Texts by Prof. Joseph Ratzinger as Peritus Before and During Vatican Council II." *Gregorianum* 89, no. 2 (2008): 233–311.
- Zatwardnicki, Sławomir. *Od teologii objawienia do teologii natchnienia. Studium inspirowane twórczością Geralda O'Collinsa i Josepha Ratzingera*. Lublin: Wydawnictwo Academicum, 2022.
- Zatwardnicki, Sławomir. "One Source of Revelation and Two Currents of the Revelation Transmission and Cognition: The Apological Dimension of Joseph Ratzinger's

Theology.” *Wrocław Theological Review* 28, no. 2 (2020): 63–93. <https://doi.org/10.34839/WPT.2020.28.2.63-93>.

Zatwardnicki, Sławomir. “Regula Fidei in the Light of Joseph Ratzinger’s Writings.” *Verbum Vitae* 42 (2024): 7–46. <https://doi.org/10.31743/vv.16744>.

KRZYSZTOF MĘTLEWICZ (KS. DR) – prezbiter diecezji wrocławskiej, członek Towarzystwa Teologów Dogmatyków, doktorant Wydziału Prawa Kanonicznego na Papieskim Uniwersytecie Gregoriańskim w Rzymie; badania naukowe koncentruje wokół teologii sakramentów, zwłaszcza w ujęciu Josepha Ratzingera. Jest kapelanem sieradzkiego hufca ZHP.